МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

METHODOLOGICAL BASIS OF FORMATION OF UKRAINIAN IDENTITY OF STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE

Стаття присвячена формуванню української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України. Автори зазначають, що формування української ідентичності персоналу ДПСУ є цілеспрямованим процесом впливу на особистість фахівців прикордонної служби для забезпечення їхньої потенційної здатності усвідомлювати себе частиною української нації, застосовувати форми та ідеї української культури в оперативно-службовій діяльності.

Методичні основи формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України являють собою сукупність напрямів організаторської діяльності кожної посадової особи та низки методів навчання і виховання з метою формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України.

Основними завданнями формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України можна визначити такі:

- розуміння кожним прикордонником об'єктивних закономірностей історичного процесу становлення Української держави, необхідності свідомого виконання усіх вимог законодавства України, що стосуються захисту держави та її державного кордону;
- інформування і роз'яснення персоналу сутності поняття «української ідентичності» та сутності суспільно-політичних процесів, що відбуваються в Україні;
- згуртування персоналу навколо ідеї формування української ідентичності персоналу та усвідомлення кожним прикордонником особистої відповідальності за забезпечення втілення українських цінностей у сферу професійної діяльності;
- створення у підрозділах сприятливої психологічної обстановки і забезпечення формування української ідентичності персоналу;
- формування і підтримання професійно спрямованої мотивації персоналу Державної прикордонної служби України до виконання завдань з охорони державного кордону;
- формування і розвиток у прикордонників професійних та особистих якостей, необхідних для виконання завдань оперативно-службової діяльності;
- забезпечення високого престижу служби в прикордонному відомстві, високого авторитету ДПСУ в суспільстві загалом і у жителів прикордоння зокрема.

Ключові слова: українська ідентичність, персонал Державної прикордонної служби

України, професійна (оперативно-службова) діяльність, професійна підготовка.

The article is devoted to the formation of the Ukrainian identity of the staff of the State Border Guard Service of Ukraine. The authors note that the formation of the Ukrainian identity of the State Border Guard Service of Ukraine staff is a purposeful process of influencing the identity of border guards to ensure their potential ability to realize themselves as part of the Ukrainian nation, to apply forms and ideas of Ukrainian culture in operational activities.

Methodical bases of formation of the Ukrainian identity of the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine represent set of directions of organizational activity of each official and a number of methods of training and education for the purpose of formation of the Ukrainian identity of the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine.

The main tasks of forming the Ukrainian identity of the staff of the State Border Guard Service of Ukraine can be identified as follows:

- understanding by each border guard of objective laws of the historical process of formation of the Ukrainian state, the need for conscious fulfillment of all requirements of the legislation of Ukraine relating to the protection of the state and its state border;
- informing and explaining to the staff the essence of the concept of "Ukrainian identity" in particular and the essence of socio-political processes taking place in Ukraine;
- uniting staff around the idea of forming the Ukrainian identity of staff and awareness of each border guard of personal responsibility for ensuring the implementation of Ukrainian values in the field of professional activity;
- creating a favorable psychological environment in the units and ensuring the formation of the Ukrainian identity of the staff;
- formation and maintenance of professionally oriented motivation of the staff of the State Border Guard Service of Ukraine to perform tasks on protection of the state border;
- formation and development of border guards' professional and personal qualities necessary to perform the tasks of operational and service activities;
- ensuring the high prestige of the service in the border department, the high authority of the SBGS in society in general, the border residents in particular.

Key words: Ukrainian identity, personnel of the State Border Guard Service of Ukraine, professional (operational and service) activity, professional training.

УДК 37.355.035.7
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-1.26>

Мірошніченко В.І.,
докт. пед. наук, професор,
начальник кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних
дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького

Озимовський В.В.,
заступник начальника відділу
підвищення кваліфікації та допідготовки
з роботи з персоналом
Національної академії Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького

Постановка проблеми. У нормативно-правових документах, що регламентують діяльність Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) та визначають основні завдання щодо змісту та якості підготовки персоналу, вказується, що для успішного вирішення завдань оперативно-службової діяльності персонал ДПСУ повинен бути ком-

петентним щодо охорони державного кордону. Це зумовлено тією військовою та політичною ситуацією, яка склалася на сході країни, появою нових загроз прикордонній безпеці. Утвердження особистості кожного прикордонника як суб'єкта суспільних відносин потребує нового осмислення сутності процесу професійної підготовки прикордонника як

особистості, як національно свідомого громадянина зі сформованою українською ідентичністю.

Від сформованості української ідентичності прикордонників залежить значною мірою успіх їхньої професійної (оперативно-службової) діяльності загалом.

Аналіз останніх досліджень. Нормативну базу дослідження становлять Закони України «Про вищу освіту», «Про національну безпеку України», «Про Державну прикордонну службу України», Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України, законодавство з прикордонних питань.

Теоретичну основу нашого дослідження становлять праці С. Арутюнова, Ю. Бромлея, І. Беха, І. Вільчинської, В. Кременя, Р. Павелківа та інших. Питання української ідентичності різних категорій вихованців в останні роки є в центрі уваги науковців щодо психологічного аспекту формування української ідентичності фахівців (Т. Стефаненко, О. Шевченко), формування української ідентичності в контексті громадянського виховання особистості (М. Боришевський, Г. Філіпчук), формування української ідентичності у контексті професійної підготовки фахівців (О. Безкоровайна, Т. Потапчук), у тому числі професійного становлення прикордонників (С. Білявець, О. Ставицький) тощо. Але у дослідженнях, які проводилися, у прямій постановці не вивчалася проблема формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові положення, висновки та рекомендації, які містяться у зазначених вище та інших наукових дослідженнях, мають велику цінність для вирішення проблеми формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України. Однак у більшості цих праць не бралися до уваги особливості професійної (оперативно-службової) діяльності прикордонників, зокрема необхідності опановувати цінності з метою урахування їх безпосередньо під час виконання професійних завдань, а також оцінювати сформованість української ідентичності – власної та підпорядкованого персоналу.

Як свідчать результати дослідження, категорія «українська ідентичність» є предметом наукових пошуків представників різних галузей: філософії, юриспруденції, соціології, політології, педагогіки, психології, військових наук тощо. У контексті нашого дослідження найбільший інтерес становлять підходи до тлумачення української ідентичності як категорії військової психолого-педагогічної науки та практики.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методичних основ формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасному науковому просторі національна ідентичність трактується, з одного боку, як «персональна ідентичність або відчуття приналежності до певної держави чи нації» [1]. З іншого боку, як «сенси нації як цілісного цілого, представленого самобутніми традиціями, культурою та мовою» [2]. Нами було враховано, що «національна ідентичність може означати суб'єктивне відчуття, яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від законного статусу громадянства [3, с. 129].

Більшість дослідників вважають, що національна ідентичність є явищем соціальним, не є вродженою рисою, а набувається у процесі життя, в тому числі професійного. Важливою для нашого дослідження є думка про те, що «люди включають національну ідентичність у свою особисту ідентичність, приймаючи переконання, цінності, припущення та очікування, які відповідають національній ідентичності» [4]. Люди з ідентифікацією їхньої нації розглядають національні переконання і цінності особистісно значущими і транслюють ці переконання і цінності у повсякденній практиці [1]. У нашому разі національні переконання і цінності транслюються у переконання і цінності в оперативно-службовій діяльності персоналу ДПСУ.

У зв'язку із цим доцільно звернути увагу на поняття етнічної ідентичності як відчуття належності до певної етнічної спільноти, однаковості з іншими її членами внаслідок спільності історичної пам'яті, емоціональних зв'язків із батьківщиною. Тому у змісті заходів професійної підготовки завжди враховуються особливості підготовки персоналу ДПСУ, яка зорієнтована на запити суспільства. Варто згадати про таку систему військового виховання, яка історично склалася і максимально враховує неповторність українців, як українська козацька педагогіка. Вона надихала цілі покоління діячів на вірне служіння рідному народу. Козацтво втілювало в собі фізичне і духовне здоров'я нації, інтелектуальну силу, життєздатність, оптимізм і енергію. Це була об'єднана, згуртована, ідейно і духовно зцементована, суворо дисциплінована національна сила, яка очолювала боротьбу проти чужоземних ворогів. Українські козаки започаткували славні бойові традиції, гідними продовжувачами яких є українські прикордонники [5, с. 293].

Особливе значення в контексті формування української ідентичності персоналу ДПСУ приділяється вихованню персоналу на прикладах життя і служби ветеранів-прикордонників, учасників АТО (ООС). Тому і започатковано систематичне проведення зустрічей ветеранів-прикордонників, учасників АТО (ООС) з персоналом, який щойно прийняв присягу та вступив на службу, з метою виховання персоналу на героїчному минулому нашої держави та героїчних прикладах сучасників –

захисників цілісності та незалежності України; на прикладах мужності та сумлінного ставлення до несення служби прикордонниками.

Автори навчального посібника з українознавства справедливо розглядають українську ідентичність як історично сформовану адаптивно-еволюційну систему ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів). У сучасному українознавстві та суміжних науках (зокрема, історії України) йдеться про широке синтетичне розуміння українства, українська ідентичність визначається наявністю хоча б однієї з таких чотирьох ознак, як: етнічне походження та самоідентифікація; усвідомлення спільної з іншими представниками українського етносу історичної долі та часової перспективи; залученість в український культурно-інформаційний простір; свідомо діяльність із поширення української культури [6, с. 18]. Якщо спроектувати такий підхід у площину оперативно-службової діяльності персоналу ДПСУ, то маємо зосередити увагу на тих ознаках і властивостях, які вирізняють українських прикордонників як носіїв саме української ідентичності.

З'ясовано, що формування української ідентичності персоналу ДПСУ є цілеспрямованим процесом впливу на особистість фахівців прикордонної служби для забезпечення їхньої потенційної здатності усвідомлювати себе частиною української нації, застосовувати форми та ідеї української культури в оперативно-службовій діяльності.

З метою виявлення стану сформованості української ідентичності персоналу ДПСУ проведено констатувальний етап експерименту, на якому було зібрано інформацію про стан досліджуваного явища. Використовувалися такі методи, як анкетування та інтерв'ювання, спостереження, опитування, самооцінка; вивчалися можливості окремих тем із професійної підготовки різних категорій персоналу. Експериментальним дослідженням було охоплено 158 осіб різних категорій персоналу ДПСУ, які проходять службу в Східному регіональному управлінні ДПСУ, а також проведено анкетування 78 військовослужбовців, які впродовж 1–2 років проходили службу в Луганському, Сумському, Харківському прикордонних загонах ДПСУ. В анкетах містилися питання щодо того, як персонал ДПСУ усвідомлює значущість сформованості української ідентичності в оперативно-службовій діяльності, чи виявляють інтерес до формування української ідентичності, чи прагнуть набувати професійний досвід тощо.

Методичні основи формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України являють собою сукупність напрямів організаторської діяльності кожної посадової особи (загальне керівництво, планування, орга-

нізація, проведення заходів) та низки методів навчання і виховання з метою формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України.

Актуальною для нашого дослідження є думка С. Павлюка щодо «складності розв'язання проблеми самоідентифікації українців у сучасних умовах з огляду на її закорінення у лінгвокультурне комунікативне середовище, у якому реально живе культура. Реальне лінгвокомунікативне середовище, де здійснюється колообіг культури, особливо в містах, серйозно зруйноване. Відсутність такого середовища, пише вчений, не може дати «на виході» відносно цілісної ідентичності. Тому і проблема реанімації глибоко кризової української ідентичності є насамперед проблемою подолання глибокої кризи лінгвокультурного стану, зокрема у містах. Для цього потрібно: поглибити у міському середовищі українську культуру, підкріпивши анемічні, безсилі українські інформаційні потоки; надати соціопрестижного статусу українському інформаційному продукту; здійснювати державну політику протекціонізму для вирівнювання різючої структурної і функціональної асиметрії в українському інформаційному просторі російськомовного і україномовного матеріалу; забезпечити державне сприяння у формуванні модернізованої інфраструктури для представлення української культури у світовій цивілізації; розробити стратегію націокультурної політики» [7, с. 10–11].

Оскільки лінгвокомунікативне середовище військових структур, у тому числі прикордонного відомства, значною мірою поруйноване під впливом різних факторів, подолання кризи лінгвокультурного стану персоналу відомства є однією з визначальних організаційно-педагогічних умов формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України. Тому значущості набувають внутрішні комунікації як комплекс цільових організаційних і практичних заходів контрпропагандистської, ідеологічної, інформаційно-роз'яснювальної, національно-історичної, військово-соціальної роботи з метою підтримання зворотного зв'язку вищого керівництва Адміністрації Державної прикордонної служби України з особовим складом органів та підрозділів Державної прикордонної служби України.

Аналіз наукової літератури та досвід практичної діяльності засвідчують, що формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України відбувається в системі соціально-гуманітарного та морально-психологічного забезпечення, яке є «складовою частиною діяльності органів управління і посадових осіб усіх рівнів і є одним із видів забезпечення оперативно-службової діяльності з охорони державного кордону. Соціально-гуманітарне та морально-психологічне забезпечення містить систему

правових, організаційних, педагогічних, психологічних, інформаційних, культурно-просвітницьких та соціальних заходів, спрямованих на забезпечення морально-психологічної готовності персоналу Державної прикордонної служби України до виконання професійних (оперативно-службових) завдань» [8].

Складниками соціально-гуманітарного та морально-психологічного забезпечення є: морально-психологічне забезпечення, національно-патріотичне виховання, військово-соціальна робота.

Основними завданнями у системі соціально-гуманітарного та морально-психологічного забезпечення щодо формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України можна визначити такі:

- розуміння кожним прикордонником об'єктивних закономірностей історичного процесу становлення Української держави, необхідності свідомого виконання усіх вимог законодавства України, що стосуються захисту держави та її державного кордону;

- інформування і роз'яснення персоналу сутності поняття «української ідентичності» зокрема та сутності суспільно-політичних процесів, що відбуваються в Україні, воєнної та безпекової політики держави;

- згуртування персоналу навколо ідеї формування української ідентичності персоналу та усвідомлення кожним прикордонником особистої відповідальності за забезпечення втілення українських цінностей у сферу діяльності ДПСУ;

- створення в підрозділах сприятливої психологічної обстановки і забезпечення формування української ідентичності персоналу;

- формування і підтримання професійно спрямованої мотивації персоналу Державної прикордонної служби України до виконання завдань з охорони державного кордону;

- формування і розвиток у прикордонників професійних та особистих якостей, необхідних для виконання завдань оперативно-службової діяльності;

- забезпечення високого престижу служби в прикордонному відомстві, високого авторитету ДПСУ в суспільстві загалом, у жителів прикордоння зокрема.

Висновки. Отже, на підставі вивчення психолого-педагогічної літератури, проведеного

опитування та з урахуванням специфіки оперативно-службової діяльності персоналу Державної прикордонної служби України ми доходимо висновку, що методичні основи формування української ідентичності прикордонників доцільно розглядати як складник їх професійної підготовки. Перспективу подальших досліджень окресленої проблеми становлять такі питання, як: регіональні та історичні особливості формування української ідентичності персоналу ДПСУ; чинники формування української ідентичності персоналу ДПСУ; вплив екстремальних умов оперативно-службової діяльності на процес формування української ідентичності персоналу ДПСУ; розроблення критеріїв та показників для визначення рівнів сформованості української ідентичності персоналу ДПСУ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ashmore Richard D. *Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction*. Oxford [England] : Oxford University Press. 2001. ISBN 978-0-19-513743-9. OCLC 60314432.
2. Dollinger Stefan. National Dictionaries and Cultural Identity. *Oxford Handbooks Online*. 2015. doi:10.1093/oxfordhb/9780199691630.013.42. Процитовано 2020-12-07.
3. Guibernau Montserrat. Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment. *Nations and Nationalism*. № 10 (1–2). 2004. С. 125–141. ISSN 1354-5078. doi:10.1111/j.1354-5078.2004.00159.x. Процитовано 2020-12-07.
4. Bar-Tal Daniel, Staub Ervin. *Patriotism in the lives of individuals and nations*. Chicago: Nelson-Hall Publishers. 1997. ISBN 0-8304-1410-X. OCLC 34281235.
5. Мірошніченко В.І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 376 с.
6. Українознавство: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; за ред. М. І. Обушного. Київ, ВПЦ «Київський університет», 2008. 218 с.
7. Павлюк С. Драматичність процесу самоідентифікації українців у сучасних умовах: влада і суспільство. *Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство* : матеріали конференції українських випускників програм наукового стажування у США. (Львів, 18–21 вересня 2003 р.). Київ, Projec. 306 с.
8. Про організацію соціально-гуманітарного та морально-психологічного забезпечення у Державній прикордонній службі України: наказ Адміністрації ДПСУ від 19 жовтня 2018 року № 95.